

INFORMAȚII PRIVIND PREGĂTIREA CELEI DE-A TREIA CĂLĂTORII A LUI IOSIF AL II-LEA ÎN BANAT

În cea de-a doua jumătate a veacului al XVIII-lea monarhia habsburgică a fost teatrul unor cuprinzătoare reforme și experimente menite să modernizeze și să adapteze diferitele sectoare ale vieții interne realităților și necesităților existente, a fost epoca desemnată în istoriografie drept „perioada de reforme tereziană și iosefină” (das thesesianische und josephinische Reformzeitalter). După asocierea la domnie a lui Iosif al II-lea reformele întreprinse pînă atunci de Maria Tereza cu destul de mutlă circumspecție, uneori chiar după multe ezitări, au dobîndit o incisivitate și radicalizare care au dus la apariția a numeroase divergențe de păreri și fricțiuni între cele două curente dominante la Curtea vieneză: cel format de anturajul cu vederi moderate din jurul împărătesei-mamă (Kaunitz, Haugwitz, Königsegg) și cel reprezentat de generația novatoare de oameni de stat și economiști din jurul tînărului împărat (Zinzendorf, Sonnenfels, Greiner). Corespondența dintre Maria Tereza și Iosif al II-lea ne permite cunoașterea amănunțită a divergențelor de opinii, nu numai în privința unor probleme principiale de guvernămînt, dar și asupra metodelor și rolului rezervat monarhului în conducerea statului¹.

Iosif al II-lea a înțeles că succesul reformelor preconizate depinde în mare măsură de cunoașterea exactă a realităților existente în monarhie, prezentate insuficient și adeseori denaturat în situațiile și rapoartele oficiale. Convins de necesitatea contactelor directe cu provinciile supuse coroanei habsburgice și cu cei ce le administrau, tînărul monarh reformator n-a pregetat să întreprindă călătorii lungi și obositoare, mai ales în ținuturile îndepărtate de centrul imperiului. Predilecția pentru călătorii a lui Iosif al II-lea l-a îndemnat mai tîrziu pe ministerul Prusiei la Viena să exclame cu malițiozitate, că împăratul își guvernează statul mai mult din trăsura de poștă². Într-o scrisoare adresată împărătesei-mamă Iosif al II-lea i-a

¹ Cf. A. Arneth, *Maria Theresia und Joseph II. Ihre Correspondenz sammt Briefen Joseph's an seinen Bruder Leopold*, vol. I—III, Viena, 1867.

² P. Mitrofanov, *Joseph II. Seine politische und kulturelle Tätigkeit*, vol. I, Viena, 1910, p. 93.

expus pe larg importanța pe care o acorda vizitelor și călătoriilor de studiu, deși păstra suficiente rezerve în privința efectelor lor practice. Tânărul Iosif ni se dezvăluie ca un monarh luminat, pătruns de importanța participării sale nemijlocite la conducerea afacerilor statului, la rolul său de adevărat „părinte al patriei”³.

Între călătoriile efectuate de Iosif al II-lea în diferite provincii ale imperiului s-au înscris cele 3 itinerarii prin Banat în anii 1768, 1770 și 1773.

Banatul aceluși timp a reprezentat pentru conducerea monarhiei nu numai o importantă poziție politico-militară, ci în același timp un câmp propice de experimentare a noilor reforme și o sursă rentabilă de venituri economice. În Banat cercurile vieneze conducătoare au găsit condiții deosebit de favorabile spre a aplica în practică — atît în domeniul politic, cît și în cel economic — preceptele mercantilismului într-o provincie depinzînd nemijlocit de puterea imperială. Aici pot fi sesizate uneori cu mai multă claritate tendințele și țelurile politico-economice ale statului decît în provinciile în care orientarea mercantilistă a guvernanților a putut influența și transforma numai pînă într-un anumit grad realitățile deja existente⁴. Pe bună dreptate Banatul poate fi considerat — din punctul de vedere al îmbinării teoriei cu practica — drept „o provincie de experiment și de succes a mercantilismului”⁵.

Tocmai pentru a se pune la curent cu starea de lucruri din Banat — îndeosebi în privința activității organelor administrative — și spre a putea decide asupra măsurilor celor mai adecuate, Iosif al II-lea a întreprins prima sa călătorie aici în vara anului 1768. Din dorința de a avea posibilitatea unei informări cît mai obiective asupra realităților bănățene, autorităților provinciale li s-a interzis pregătirea oricărei festivități de primire a monarhului și li s-a ordonat în același timp să nu repare drumurile „deoarece Maiestatea Sa intenționează să întreprindă călătoria în cea mai mare parte pe jos”⁶. Între 20 aprilie și 18 mai 1768 Iosif al II-lea a parcurs

³ A. Arneth, *op.cit.*, vol. III, p. 359: „...les voyages, je les trouve de nécessité absolue pour un souverain et il est indispensablement nécessaire que politiquement, civilement et militairement on aille voir soi-même ce qui se fait. Ce n'est pas que je suis assez fou de croire, que par sa présence et inspection on remédiera à tous les défauts; mais même pour quelques-uns il en vaut la peine et quoique nous voyons les choses masquées et par leur bon côté, néanmoins, en y retournant plusieurs fois, on en voit la différence, on écoute les plaintes, on apprend à connaître des sujets pour employer à l'avenir, ou juger des actions des autres, l'on voit le terrain et les lieux physiques et l'on juge enfin du plus au moins de capacité, zèle de ses ministres, en arrangeant cela avec l'économie nécessaire et dénuée des préjugés antiques qui faisaient accroire aux souverains qu'ils gouvernaient avec gloire et dirigeaient par eux-mêmes les rênes du gouvernement, alors qu'ils n'avaient rien vu, ni appris, que par des yeux d'autrui et par des oui-dire et qu'un monarque avait fait assez quand il jouait son rôle de fantôme de gloire. Moi, au contraire, je crois que son devoir est tout autre chose et qu'il doit prendre le train d'un particulier, pour ne pas faire plus de mal par ses voyages à ses peuples, que le bien, qu'ils pourraient tirer de sa présence”.

⁴ S. Jordan, *Die kaiserliche Wirtschaftspolitik im Banat im 18. Jahrhundert* (în col. „Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission”, 17), München, 1967, p. 7.

⁵ J. Kallbrunner, *Deutsche Siedlung in Serbien im 18. Jahrhundert*, în „Deutsche Hefte für Volks- und Kulturbodenforschung”, II, Leipzig, 1931—1932, p. 31.

⁶ L. Böhm, *Geschichte des Temeser Banats*, vol. I, Leipzig, 1861, p. 266.

cea mai mare parte a Banatului, analizînd cu spirit critic cele văzute⁷. Monarhului nu i-au rămas ascunse dezordinea, intrigile și incompetența care împiedicau activitatea normală și eficientă a administrației provinciale „Totul este aici în cea mai nemulțumitoare stare și dezunire; intrigile împiedică serviciul și într-adevăr nu se întîmplă nimic ca, ceea ce unul aprobă, să nu fie dezaprobat de către ceilalți”. Plin de nemulțumire împăratul a constatat în continuare: „Astfel nu poate să rămînă, ori totul se distruge. Sînt necesari administratori și consilieri mai buni, căci cei dintii sînt foarte neexperimentați și supraîncărcați cu scripte, iar ceilalți sînt capete obtuze, cu vedere scurtă, găsindu-se tot timpul în ceartă și dezordine”⁸. La scurt timp după vizita în Banat Iosif al II-lea s-a plîns într-o scrisoare adresată fratelui său Leopold de starea de lucruri găsită acolo: „Ce dezordine am văzut; iar eu revin în întregime încărcat de plîngeri și însărcinat să prezint M.S. o imagine rea a administrațiilor și locurilor care există aici. Acestea sînt provincii atît de îndepărtate de centru (Iosif al II-lea se referă la Banat și Slavonia — n.n.), încît aproape că sînt uitate”⁹. În urma călătoriei Iosif a prezentat împărătesei un voluminos memoriu în care erau trecute în revistă toate sectoarele vieții publice, precum și măsurile ce urmau să fie întreprinse pentru redresarea situației. Memoriul constituie un veritabil program de guvernare a Banatului, trasînd direcțiile pe care Iosif a căutat și, în parte, a reușit să le urmeze aici, însă abia după moartea mamei sale¹⁰.

În mai 1770 Iosif al II-lea a întreprins cea de-a doua călătorie în Banat¹¹, amănuntele căreia sînt încă foarte puțin cunoscute. Se pare, că nemulțumit de evoluția lentă a transformărilor ordonate cu ocazia primei vizite, împăratul a ținut să revină inopinat în Banat, spre a se informa cît mai obiectiv și a putea elabora măsurile de îndreptare a situației.

La începutul anului 1772 Iosif al II-lea a fost din nou preocupat de planurile unei călătorii de inspecție în Banat, în timpul căreia — pe lîngă examinarea modului de aplicare a măsurilor ordonate în timpul călătoriilor anterioare — ar fi urmat să se informeze direct asupra graniței militare bănățene înființate cu puțin timp în urmă. Se pare, că pe lîngă aceste rațiuni de ordin intern împăratul a dorit — întreprinzînd călătoria

⁷ Itinerarul amănunțit al călătoriei la J. Szentkláray, *Száz év Délmagyarország újabb történetéből (1779-től napjainkig)*, Timișoara, 1879, p. 202, nota 1; cf. și A. Arneth, *Geschichte Maria Theresia's*, vol. VII, Viena, 1876, p. 462.

⁸ J. Szentkláray, *op.cit.*, p. 205 și urm.: „Alles ist in grössten misvergnügen, uneinigkeit hier, intriguen thuen dem dienst verhindern, es geschiehet wirklich gar nichts, was einer aprobirt, das desaprobiren die anderen”: „so kann es nicht bleiben, oder es gehet alles zu grund. Bessere Verwalters und räthe, den erstere sind sehr ohnerfahren und mit Schreibereyen überhäuft, andere in zanck und unordnung, dicke Köpfe und ein kurtzes gesicht”.

⁹ A. Arneth, *Maria Theresia und Joseph II*, vol. I, p. 220; „Que j'ai vu de désordre et je reviens tout rempli de plaintes et chargé de faire à S.M. un vilain tableau des administrations et des places qui y existent. Ce sont des provinces si éloignées du centre qu'on les oublie presque”.

¹⁰ J. Szentkláray, *op.cit.*, p. 206 și urm.; cf. și A. Arneth, *Geschichte Maria Theresia's*, vol. X, Viena, 1879, p. 123 și urm.

¹¹ Itinerarul călătoriei la J. Szentkláray, *op.cit.*, p. 221, nota 1.

proiectată în Banat, Transilvania și Maramureș — să sondeze la fața locului asupra cărora dintre teritoriile învecinate (Oltenia, Bucovina, Galiția) ar fi urmat să se concentreze eforturile diplomatice și militare ale monarhiei hieci, pentru a le aduce sub stăpînirea bicefală¹².

Planurile și pregătirile de călătorie, alături de itinerarul comunicat autorităților bănățene în martie 1772, ne dezvăluie cu destulă claritate intențiile împăratului: el urma să intre în Banat pe la Caransebeș, să viziteze satele românești de graniță pînă la Mehadia, apoi, trecînd prin Almăj, să inspecteze granița militară germano-bănățeană, călătoria încheindu-se cu o scurtă ședere la Timișoara¹³. Itinerarul și durata călătoriei desfășurate în a doua jumătate a lunii mai 1773 au fost însă sensibil diferite de proiectul din martie 1772¹⁴. Se pare, că împăratul a considerat oportună o ședere mai lungă și vizitarea mai multor localități din Banat — inspectate și în timpul celor două călătorii precedente — spre a se edifica asupra transformărilor survenite și spre a sesiza noi elemente apărute între timp (în special problemele legate de granița militară bănățeană).

Instrucțiunile date cu ocazia pregătirii călătoriei sînt deosebit de amănunțite și de interesante, dezvăluind încă o dată concepțiile lui Iosif al II-lea în privința modului de desfășurare a vizitelor de lucru și implicit asupra utilității contactului nemijlocit cu realitățile din imperiu¹⁵. Comitatelor, districtelor, funcționarilor sau comunităților religioase li s-a interzis organizarea oricăror festivități de primire sau ținerea unor cuvîntări de bun venit, dar și a altor manifestări oficiale de onorare a persoanei împăratului (trasul clopotelor, salve de onoare etc). Potrivit instrucțiunilor monarhul urma să înnopteze la hanuri, în casele țărănești, în clădirile fiscale sau în casele parohiale și numai în cazuri cu totul excepționale la castele, curți nobiliare sau în locuințele ofițerești. Instrucțiunile subliniau, că împăratul nu va accepta să fie găzduit de nici un stăpîn de pămînt și nici nu va accepta să fie însoțit de acesta în timpul călătoriei. În comi-

¹² C. Sassu, *Sumară caracteristică a directivelor politice tradiționale habsburgice și a programului de guvernămînt al împăratului Iosif al II-lea spre a servi drept introducere la Jurnalul său de călătorie din Banat în anul 1773*, în ArhOlt, an VII, nr. 39—40, sept. — dec. 1928, p. 389.

¹³ Cf. anexa I.

¹⁴ Itinerarul celei de-a treia călătorii în Banat, la J. Szentkláray, *op.cit.*, p. 221, nota 3: Timișoara, Jebel, Șipet, Berzovia, Bocșa, Fizeș, Ferendia, Jamul Mare, Virșeț (Vrșac, în R.S.F. Iugoslavia), Alibunar, Vljakovac, Neudorf, Ban. Novo Selo, Pančevo, Kovin, Dubovac, Vračevgaj, Bela Crkva (toate în R. S. F. Iugoslavia), Slatina-Nera, Sasca Montană, Sasca Română, Bozovici, Mehadia, Cornea, Teregova, Slatina-Timiș, Caransebeș. După vizita în Transilvania Iosif al II-lea s-a reîntors în Banat și a inspectat granița militară pe itinerarul Caransebeș, Mehadia, valea Almăjului, granița germano-bănățeană, Pančevo, Timișoara.

¹⁵ Cf. anexa I; vezi și J. Szentkláray, *op.cit.*, p. 221, nota 3, unde sînt publicate cîteva din dispozițiile de pregătire ale călătoriei din 1773. Pentru desfășurarea călătoriei, cf. C. Sassu, *Journal der Reise S-er Majlt. des Kaisers durch Hungarn, Bannat, Siebenbürgen und die Marmoross von 1773*, în ArhOlt, an VII, nr. 39—40, sept. — dec. 1928, p. 425—440, cu traducerea românească la I. Negru, *Contribuție la cunoașterea Banatului (Jurnalul de călătorie din 1773 al Împăratului Iosif al II-lea)*, în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, Buletin istoric, an XI, iul. — aug. 1943, p. 69—110 (publ. și în vol. „Banatul de altădată”, I, Timișoara, 1944) și Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, (ed. D. Mioc), București, 1969, p. 196—199 și p. 317.

tate și în districte suveranul urma să fie însoțit de un funcționar local, bun cunoscător al ținuturilor și al problemelor acestuia. Pe teritoriul graniței militare comandantul, cât și alți ofițeri, buni cunoscători ai situației, urmau să-l informeze pe monarh în privința tuturor problemelor ivite. Potrivit instrucțiunilor trimise autorităților bănățene, în timpul vizitei monarhului fiecare militar sau civil avea libertatea de a-i prezenta plîngerile și doleanțele sale, însă în scris și sub semnătură, anonimele nefiind luate în considerare „deoarece nimănui nu-i este interzis să aducă adevărul la cunoștință, dar sub propriul nume”¹⁶.

În instrucțiuni s-a subliniat deasemenea, că pentru paza persoanei împăratului nu era necesară stabilirea unor posturi și patrulare de pază în locurile în care nu erau încartiruite trupe regulate sau de graniță. La frontieră și în trecătorile de acolo urma să fie trimis un detașament de 30 de soldați conduși de un ofițer, chiar dacă acolo nu existau unități militare¹⁷. Instrucțiunile interziceau cu desăvîrșire autorităților lărgirea și repararea drumurilor sau construirea altora noi, recomandîndu-se numai astuparea gropilor mai mari și repararea sumară a podurilor, deoarece împăratul dorea să inspecteze în starea de atunci „toate ținuturile, la fel satele de graniță din stînga și din dreapta drumului sau alte lucruri notabile, în special însă acele localități în care ar exista litigii între administrația militară și cea provincială”¹⁸. Caii necesari călătoriei urmau să fie dintre cei obișnuiți, puși la dispoziție fie de administrația civilă, fie de cea militară, însă în așa mod, încît să nu se producă perturbări în desfășurarea normală a activităților. La fiecare popas de noapte urma să fie prezent un reprezentant al autorităților militare sau civile, care să rezolve plata cailor și a alimentelor folosite (conform listelor publicate în *anexa I*). Reprezentantul autorităților trebuia să se îngrijească de aducerea țăranilor cu caii necesari din localitățile cele mai apropiate de itinerarul călătoriei „pentru ca țăranul să nu lipsească prea mult de la gospodăria sa”. În același scop țăranii urmau să fie convocați cu cel mult o zi înainte de sosirea împăratului, fiind lăsat pe seama lor modul de a mîna caii. Pentru calul pus la dispoziție fiecărui țăran trebuia să i se plătească cîte un florin¹⁹.

¹⁶ *Anexa I*: „nachdem keinem mit unterstellten Namen die Wahrheit beizubringen verwehret ist”.

¹⁷ În pofida măsurilor de securitate luate în timpul vizitei lui Iosif al II-lea în Banat s-au produs numeroase „atacuri ale lotrilor și excese” (Räuber Einfälle und Excesse), iar la scurt timp după aceea 2 soldați din regimentul de garnizoană și un dragon din regimentul Savoia au fost împușcați de către „răufăcători” (Bösewichter), în ciuda dispozițiilor de urmărire a lotrilor date de generalul Mitrovsky, comandantul militar al Banatului, „mai ales în regiunile deosebit de periculoase și muntoase ale Almajului” (versonderlich in den gefährlichst und gebürgten Gegenden der Allmasch), cf. *anexa II*. Pentru semnificația socială a activității lotrilor, cf. A. Țintă, *Lotria, formă de luptă a poporului din Banat împotriva stăpînirii habsburgice*, în „Studii”, XI (1959), nr. 3, p. 169–192; pentru viața și activitatea comandantului militar al Banatului, generalul conte Maximilian Joseph Mitrovsky, cf. C. Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*, vol. 18, Viena, 1868, p. 391–392.

¹⁸ *Anexa I*: „alle Gegenden, des gleichen die rechts und links liegende Gräniz Dörfer oder andere Merkwürdigkeiten, insbesondere aber diejenige Orte, wo es etwa zwischen dem Militari und Provinciali Anstände giebt”.

¹⁹ *Anexa I*: „damit der Bauer nicht lang von seiner Würthtschaft entfernt bleibe”.

Călătoriile lui Iosif al II-lea în Banat, cu mai puține rezultate practice decât se scontase, constituie — prin materialul documentar, în cea mai mare parte inedit, păstat în arhivele vieneze — un însemnat izvor de cunoaștere a realităților bănățene din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea și a preocupărilor Curții vieneze de a transforma Banatul într-un teritoriu cât mai rentabil pentru coroana austriacă.

MIHAIL P. DAN — COSTIN FENEȘAN

ANEXA

I

COPIA

Eines vom Hochlöblichen Hofkriegsrath an das Temesvarer General Commando herablassenen Rescripts de dato 17-ten Martii 1772.

Es seynd Seine Majestät der Kaiser allergnädigst entschlossen im heurigen Jahre eine Reise durch Hungarn nacher Siebenbürgen und von dannen wieder zurück durch das Temesvarer Banat und Hungarn vorzunehmen und bey dieser Gelegenheit die im Banat befindliche Troupen in Augenschein zu nehmen.

Die beeden Anschlüsse enthalten in sich nebst der Route, welche Seine Majestät zu nehmen gedenken, zugleich auch das Gefolg und übrige zu dieser Reiss bestimmte Personale nebst der Anzahl der Wägen, Zug- und Reit-Pferden und denen übrigen Erfordernüssen.

Der Tag des Aufbruches von hier ist zwar dermalen noch nicht vestgesetzt, es wird aber solcher dem General-Commando, wie demjenigen in Hungarn und Siebenbürgen, annoch in Zeiten bekant gemacht werden, es geschieht ins besondere unter einem die Vorkehrung, damit dem General Commando von demjenigen in Siebenbürgen der Tag an welchem Seine Majestät aus der letzten Siebenbürgischen Station aus- und in das Temesvarer Banat eintreten, vorläufig angezeigt werde, es hat also auch das General Commando mit jenem in Siebenbürgen derowegen das behörige Einvernehmen zu pflegen, es wird als dann, weil die Stationen und Rasttäge, so wie sie angemerkt seynd, immer vestgestellt, bleiben hienach die Verhältnus der Eintrefung und des Aufenthalts an jeden Ort ganz leicht und sicher sich bestimmen lassen, es muss nur das General Commando, wann Seine Majestät aus dem Temesvarer Banat abgehen und den Hungarischen Boden im Rückweg wieder betreten, hievon dem General Commando in Hungarn die gleichmässige Notification zeitlich zukommen machen.

Dasjenige, was nach Seine Majestät dem Hofkriegsrath eröffneten allerhöchsten Gesinnung wehrender Reise beobachtet und in Vollzug gesezt werden muss, bestehet in folgenden:

1-mo Müssen die Pferde nach der obenverwalrten Lista und der Verschiedenheit der Stationen entweder vom Land, oder vom Militair bestellet und angeschaffet werden, damit jedoch die Regimenter in ihrem Ausrückungs-Stand nicht gar zu sehr geschwächt werden, so seynd von solchen so wenig Pferde, als möglich, und nur so viele als sie leicht entbehren können, hie und wider zu nehmen, die übrige aber haben pur aus Land-Pferden zu bestehen, welche, da Seine Majestät ohnelin nur einen Schritt reiten, bloss sicher seyn und den Mann leiden müssen; zu Caransebes, wie auch sonst in Banat müssen Reitpferde bestellet werden, damit Seine Majestät die allda liegende Troupen in Augenschein nehmen können.

2-do Weil Seine Majestät durchaus reiten, so muss denenjenigen, welche allerhöchst dieselbe von Station zu Station führen, sie mögen vom Militari oder Civili seyn, aufgetragen werden, dass es eben nicht nöthig seye, den besten und geradesten Weeg einzuhalten, dass

vielmehr der Bedacht darauf genommen werden solle, um Seiner Majestät so viel möglich alle Gegenden, des gleichen die rechts und links liegende Gräniz-Dörfer, oder andere Merkwürdigkeiten, insbesondere aber diejenige Orte, wo es etwa zwischen dem Militari und Provinciali Anstände giebt, recht besichtigen zu machen.

3-tio Die Commandanten der Gräniz-Miliz werden Seine Majestät vom Anfang bis zum Ende ihres Numero begleiten, desgleichen die in der Kauntnuss von der Lage und den übrigen Umständen an den Gränzen am besten bewanderte und nach Maass, als sie auf den Cordon gestanden seynd, bekante Officiers, die Seine Majestät von allen immer vorfallenden Sachen die kürzeste Auskunft geben können.

4-to In dem innern Theil des Lands, wo keine Troupen oder Gränizer in denen Ortschaften sich befinden, ist keine Wacht nöthig, dort aber, wo deren einige ohnedeme vorhanden seynd, werden allezeit etwelche Mann von dem Herrn Feldmarschall-Lieutenant Graf Nostitz zu der Bagage und denen Wägen commandiret werden, wohingegen an die äusserste Gränzen und Pässe, wenn nicht ohnehin Troupen alda befindlich wären, einige Mannschaft zu beordern ist, welche 1 Officier und 30 Köpfe bestehen könnte.

5-to Die Quartiere werden Theils in Würst und Bauern Häusern oder Cameral-Gebäuden und Pfarr-Höfen genommen, die Schlösser, Herrschafts-Gebäude oder bewohnte Officiers Quartieren hingegen, auf eine Nacht nur, nicht bezohen werden, es könnte, wenn einige Nacht-Stationen zu verändern notwendig wären, solches unbedenklich geschehen, nur hätte das General Commando solches in Zeiten anzuzeigen.

6-to Haben nirgendswo weder von Comitaten noch Magistraten oder geistlichen Communitäten Anreden oder Bewillkommungen zu geschehen, ferner alle andere Ehren-Bezeugungen, Glockenläuten, Schiessen und andere dergleichen ofentliche Sachen zu unterbleiben, aller-massen dann auch Seine Majestät von keinem Grundherrn sich weder bewirten, noch begleiten lassen werden; ausgenommen Districtweise von einem beständig im Comitatus oder District wohnenden und wohlbekannten Officianten.

7-mo Dürffen die Wege an keinem Ort nirgends zugerichtet, sondern nur, wie es all-jährlich gewöhnlich ist, in einem wandelbaren Stand erhalten werden, dergestalten, dass nicht allein kein neuer angelegt, sondern auch die alte weder erweiteret, noch eigends verschüttet und nur dort, wo ein besonderes tiefes Loch sich vorfände, selbes angefüllet, des gleichen auf denen Brücken, wo ein Tram schadhafft wäre, ein frischer eingezogen werden solle.

8-vo Wird es jeder Mann vom Militari oder Civili frey stehen seine Klagen oder Beschwerden schriftlich Seiner Majestät einzureichen, welche allerhöchst dieselbe untersuchen werden, nur müssen derley Schriften mit dem Namen desjenigen, von dem sie kommen, bezeichnet seyn, massen Seine Majestät weder anonymische, noch versteckte Anzeigen annehmen werden, nachdeme keinem mit unterstellten Namen die Wahrheit beyzubringen verwehret ist, wornach also das General Commando die behörige Kundmachung zu veranlassen hat.

9-no Solle sich in einer jeden Nacht-Station jemand vom Provinciali oder vom Militari nach Umständen einfinden, welcher wegen der Pferde und der etwa dabey vorgefallenen Wart-Tägen die Rechnung zu besorgen, die Zahlung sowohl für die Pferde, als für die Victualien welche nach Ausweiss der hiebey gehenden Lista in jedweder Nacht-Station Tags zuvor, wann solcher bekant ist, mit denen übrigen anbemerkten Erfordernüssen herbeyzuschaffen kommen, zu übernehmen und sodann das Geld für die Vorspann zu Pferd 1 f. gerechnet, denen Bauern auf die Hand zu entrichten hat, nur ist sorgfältigst daran zu sehen, damit die Leute nicht zu früh auf die Stationen zusammen berufen, sondern höchstens nur den Tag zuvor versamlet werden, wie dann auch weder auf Geschirr noch auf das geschwindfahren sich einzurichten ist, sondern die Pferde Landsgebräuchlich eingeschrirter zu stellen kommen und die Bauern, wie sie es am besten verstehen, selbst zu fahren haben, auch, so weit es thunlich ist, die Vorspann aus denen der Route am nächsten gelegenen Orten zu nehmen seyn wird, damit der Bauer nicht lang von seiner Würtschaft entfernet bleibe.

Ein und anderes wird dem General Commando zu dem Ende erinneret, damit dasselbe über die obstehende Puncten sogleich mit der dortigen Landes Administration, welcher von ihrer Behörde in Sachen der Befehl ebenfalls zukommen wird, sich in das Einvernehmen zu setzen und solche gemeinschaftlich zur behörigen Erfüllung zu bringen, auch überhaupt die Sache dergestalten einzuleiten bleibe, auf dass Seine Majestät allerhöchste Willens-Meinung in allen Stücken auf das genaueste vollzohen werde, wo hingegen die etwa dabey vorfallende Anstände zur weiteren Erleüterung fördersamst hieher einzuberichten seynd.

COPIA

Lista

Die in allen Nacht-Stationen beyschaffende Victualien

70 lb. Rindfleisch	
1 Ganzes Kalb	
1 Ganzes Lamm	
24 Hendlern	} gerupfter
3 Gäns	
2 alte Hünner	
2 Indianer	
4 lb. Schmalz	
6 lb. Butter	
40 St. Eyer	
2 Achter Mund-Mehl	
2 lb. Zucker	
8 Limoni	
4 lb. Speck	
4 lb. Ochsenfetten	

Verschiedenes Grünes, als: Zellerÿ, Petersiel, Zwiebel und für grüne Speiss.

100 St. Kölch

2 Achtel Sauer-Kraut oder auch sortiret anderes Brod, wie auch ordinari Wein.

Küchen-Geschirr, nämlich zinnene, erdene oder hölzerne Teller, Messer, Löffel und Gläser. Beÿ einer jeden Nacht-Station 40 Schaub-Stroh zum liegen

Copia

Stations — Lista

Eintritt ins Banat zu Caransebes

Rasttag 1.

Bereitung der neuen Wallachischen Granitz-Oerter bis nacher Mehadia. Von Mehadia durch die Almasch in die deutsche Militar-Ansiedlung, in zwei Tügen.

Rasttag in Pancsova 1.

Rückreise nacher Temesvar

Rasttäge allda 2.

Nacher Arrad.

Copia

Lista deren Wagen und Pferden

	Zugpferde	Reithpferde
1-mo Seiner Majestät des Kaisers Kalesch	6	
2-do Englischer Wagen	6	
3-tio Kammerdiener Kalesch	6	

	Zugpferde	Reithpferde
4-to Kanzley Kalesch	6	
5-to Kalesch für den F. M. Lacy	6	
6-to Laudon und Nostiz Leute	6	
7-mo Küchel Kalesch	6	
8-vo d ^o d ^o	6	
9-no Rüstwagen	6	2
	T. 54	2

Personale

- 1-mo Seiner Majestät der Kayser, F.M.L. Nostitz, 2 Leib-Laquais, 1 Post-Knecht und der Hirsch zu Pferd
 2-do F.M. Lacy, F.Z.M. Loudon, 2 ihre Bediente
 3-tio Chyrurgus Brambilla, Monier, 1 Leib-Laquai, 1 Bedienter, 1 Post-Knecht zu Pferd
 4-to Secretari Stephan, Cancellist Knecht, 1 Leib-Laquai, ein Bedienter
 5-to Secretari, Kammerdiener für den F.M., Bedienter von dem F.M.
 6-to desgleichen Kammerdiener von Loudon und Nostiz, samt derselben Bedienten
 7-mo Scheberl, Ruff, Ungar
 8-vo Jordan, Müller, Hansmichel
 9-no 2 Post-Knecht mit der Bagage; die Reithpferd müssen bestehen aus 10 oder 12;
 4 Satteln samt Trensen und Zaum werden von hier mitgenohmen werden
 NB. Wann einige Orte wären, wo die Bagage nicht fortkommen könnte, so müsten mehrere Pferde zum Reithen und die Bagage zu tragen bestellet werden.

— Arhivele Statului Brno (R. S. Cehoslovacia). Miscellanea G 147. *Rodinný archiv Mitrovských*, cutia 45, fasc.7 (C, 10). nr. inv. IV.248.

II

Temeswar, den 28 Juny 1773

An Herrn Gr. v. Blümegen Excellenz

Ihro Excellenz
 Hochgebohrner Reichs-Graf
 Gnädiger Herr,

Die durch Eüer Excellenz hochschätzbarste mit allschuldigster Dank-Erstattung vernehmende Zuschriefft von 2-ten curr. von Ihrer K.K. Apostolischen Mayestät mir zugesicherte allerhöchste Gnade setzet mich in die Trost-volle Zuversicht, dass auch von Ihro Mayestät dem allergnädigsten Monarchen keine ferner weite Ungnade zu belehren haben dörfte, wie wohlhen eine solche leyder mittelst des hier in Abschriefft zu Eüer Excellenz hoch gefälligen Einsicht neben folgenden hohen Hoff Kriegs Rätlichen rescripti, wovon in meinen 15 Jährigen Dienst-Jahren kein Beýspiel habe, sehr deütlich und zu meiner äussersten Bestürtzung zuvorkommen gegeben worden ist.

Damit jedannoch Eüer Excellenz den gantzen Hergang der Sache wie ich nemblichen in dieses betrübt und unglückliche Schücksaal verfallen bin, sohin den mir zulest gelegten

Fürgang, worzu ohne den aller höchsten Befehlen directe entgegen zu handeln bey wirklich obhanden gewesener Räuber Gefahr, uns blossen für die Sicherheit der geheiligten Persohn unseres allseithig allergnädigsten Monarchens vor Augen gehabt treuschuldigsten Fürsorge verleitet werden, von selbstn hocherlauchtest einsehen mögen, nehme mir anmit die Freyheit dasjenige was uns Anlass obighoher Rescripts an Seiner des Herrn Feld-Marchalls und Kriegs-Präsidenten Excellenz den 7-ten hujus mit Beyfügung dessen, womit selbiges an den Herrn Feld Marchall Lieutenant Grafen von Nostitz ein begleitet habe, erlassen, ebenfalls copialiter zu überreichen.

Wann demnach ohnangesehen der darinn nageführten eben während der Reisse Ihrer Römisch Kayserlichen Mayestät durch das Banat eräusserten Räuber-Einfällen und Excessen, welche noch immerhin mit Ausplünder- und Ermordungen, wie erst kürztlich wiederumben mit zween Männern des Guarnison-Regiments und einen Savoyischen Dragoner so von den Bösewichtern erschossen worden, ergangen ist, fortdauren, für die Sicherheit der allerhöchsten Persohn, versonderlich in denen gefährlichst und gebürgten Gegenden der Allmasch, in einem durch etliche Stunden daurenden dicken Waldt, wo jedweder in der bosshafftesten Thadt hinlänglich bedeket und verborgen bleiben kann, zur Hindanhaltung all verächtigen Gesindes die nöthige Disposition und Wachtsamkeit unterlassen hätte, würde nicht allein mich selbstn für höchst sträfflich anerkennen müssen, sondern auch der nähersten Verantwortung und den Vorwurf der gantzen Weltt billig muss gesetzt bleiben, nach denen die Mitteln an Handen gehabt mit Einhaltung der allerhöchsten Befehlen, leudiglich mit Versicherung der Seitenweegen, ohne sonstiger ausdrücklich allergnädigst verbothener Bedekung oder Ausstellung eigener Piquets für den Monarchen zu wachen. Euer Excellenz geruhen dahero ein so gestaltiges Betragen und ob nicht jedannoch der besorgenden Ungnade des allergnädigsten Herrns selbstn entlediget zu werden verdienete nach eigener Einsichts voller Denkung Art zu beurtheillen, nach deme auch auss einigen von vorgedacht Herrn Kriegs Praesidentens Excellenz mit letzter Ordinarie erhaltenen, obzwar in diese Angelegenheit keinen Einfluss habenden Particular Schreiben zu meiner Trost abnehmen kann, dass Hochselbte eben nicht auf mich ungehalten sejen.

Wormit mich dann Ihrer Kayserlichen Königlichen Apostolischen Mayestät mit einem ferneren gnädig und viel vermögenden Vorwort, auch allfüllig befinden der Vorstellung des gegenwärtigen zu Füssen zu legen, umständigst gebethen und zu fürwährend hochschätzbarsten Andenken und Gnaden mich bestens anempfohlen haben will, in all vollkommenster Verehrung verharrend.

— Arhivele Statului Bruo (R. S. Cehoslovakia), Miscellanea G 147
Kodinný archiv Mitrovských, nr. inv. 121, nr. evid. 16 (1773).

AUSKÜNFTE ÜBER DIE VORBEREITUNG DER DRITTEN REISE JOSEPH'S II. INS BANAT

(Zusammenfassung)

Kennzeichnend für die Auffassungen Joseph's II. bezüglich der Aufgaben die einem aufgeklärten Monarchen zukamen sind auch die zahlreichen Studienreisen die der Kaiser in den entlegensten Gegenden seiner Staaten unternommen hat. Joseph bereiste das Banat dreimal: 1768, 1770 und 1773. Jedesmal galt seine Aufmerksamkeit dem Ziele eine tüchtige und tätige Verwaltung einzurichten — die seinen umgreifenden Reformbestrebungen gewachsen sein sollte — und den zahlreichen Missständen Einhalt zu gebieten. Aufgrund archivalischer Belege behandelt der Aufsatz die vom Kaiser angeordneten Anweisungen zur Vorbereitung seiner letzten Reise ins Banat, welche ein klares Zeugnis von Joseph's weitgehenden Ansichten ablegen.